

מבט על, גיליון 723, 23 ביולי 2015

ערב הסעודית והסכם הגרעין עם איראן

יואל גוז'נסקי

הסכם הגרעין אליו הגיעו המעצמות עם איראן, הוא חדשות לא רצויות מבחינת ריאד, שכן פירוש ההסכם הוא שאיראן קיבלה הכרה בינלאומית כמדינת סף גרעינית. ערב הסעודית רואה בהתפתחות רבת-משמעות זו עדות להתעצמות של איראן – יריבתה האידיאולוגית והגאו-אסטרטגית המרכזית – על חשבונה.

בתגובה לחתימה על ההסכם הוציאה סוכנות הידיעות הסעודית הודעה חיובית, אם כי זהירה ומהוססת, שנוסחה היה דומה לדברי המלך סלמן לנשיא אובמה בשיחת הטלפון שיזם הנשיא לאחר חתימת ההסכם: "ערב הסעודית תתמוך בכל ההסכם שיבטיח, כי איראן לא תתחמש בנשק גרעיני". ואולם, עורך היומון (בבעלות סעודית) אל-שרק אל-אוסט היה ביקורתי יותר כלפי ההסכם במאמר שפרסם תחת הכותרת "ההסכם יפתח את שערי הרוע באזור". ובנוסף, גם אם בית המלוכה בחר שלא לבקר את ההסכם בפומבי, מעשיו בפועל עשויים להעיד על חוסר שביעות רצון ממשמעויותיו ומהשלכותיו.

לצד הדאגה מהמשמעויות "הטכניות" של ההסכם, הממלכה חוששת שהעסקה, היא פתח להתקרבות איראנית-אמריקאית, שתבוא על חשבון יחסיה עם ארצות הברית. העסקה, כך חוששים הסעודים, תאפשר לאיראן לשמר את יכולותיה הגרעיניות הנחוצות ובו בזמן, אם לא ינקטו צעדי נגד תקיפים, להגביר את השפעתה במזרח התיכון. יתרה מכך, קיימת סכנה, כי ביקורת כלפי המשטר האיראני בגין התנהלותו באיראן פנימה ובפרט בזירה האזורית, שם מעורבת איראן זה שנים בחתרנות, תשמש עבור איראן עילה להפרתו ולחציית הסף. גורמים אמריקאים טוענים להפרדה בין הנושא הגרעיני לנושאים אזוריים, אלא שהסכסוכים הפנימיים בסוריה, בעיראק ובתימן עלולים להיות מעתה ואילך בני ערובה של ההסכם עם איראן. כלומר, מדינות, ובראשן ארצות הברית יירתעו מלנקוט במדיניות הנוגדת את האינטרסים של איראן, מחשש שבתגובה תיסוג האחרונה מהתחייבויותיה על פי ההסכם ותחדש פעילות אסורה במישור הגרעיני.

יש לזכור, כי על רקע המאבק הבינלאומי ב'מדינה האסלאמית' זכתה איראן במעמד של שחקן אחראי (יחסית). כמי שניתן "לעשות עמו עסקים". בראיית הסעודים, האמריקאים עלולים לתגמל את איראן על "ויתורים" שעשתה בהסכם בכך שיעניקו לה חופש פעולה רב יותר לממש את יעדיה המדיניים במזרח התיכון ולטרפד תהליכים שאינם משרתים יעדים אלה. במקביל, הסרת הסקציות תספק לאיראן משאבים לקידום השפעתה האזורית ותעשה אותה לפגיעה פחות מבחינה כלכלית ולאגרסיבית יותר בקידום יעדיה.

הסעודים חוששים, כי ביטחונה העצמי המוגבר של איראן כתוצאה מההסכם יאפשר לה להמשיך ולהתערב בזירות שונות ביתר קלות ולגייס לשורות הציר האזורי שהיא מובילה שחקנים נוספים. בהקשר זה, מזה זמן מבקשים האיראנים לתקוע טריז בין כמה ממדינות המפרץ לערב הסעודית. לאחר ההסכם – נראה שישנו מאמץ איראני מוגבר בכיוון זה המכוון, ולא מפתיע, בעיקר לעבר קטר ועומאן. נראה שזה הרקע לפעלתנות הסעודית הגוברת, שתכליתה לחזק את החזית הסוניית מול איראן ולצרף אליה שחקנים נוספים, כטורקיה וחמאס.

הגם שההסכם עם איראן לא צפוי להביא להשקת תכנית גרעין צבאית בערב הסעודית באופן מידי, במקביל להתעצמות קונבנציונאלית חסרת תקדים בממלכה ההסכם כבר הביא את ריאד לאמץ אסטרטגיה המבקשת לשמור את כל האופציות הגרעיניות פתוחות. הממלכה הצהירה על כוונות הגרעין האזרחי שלה כבר ב-2006, ומאז היא בוחנת את השימוש בטכנולוגיה גרעינית למגוון מטרות. בין היתר, היא הכריזה על תכנית גרעין מגלומנית בעלות מוערכת של מעל מאה מיליארד דולר, וכן חתמה על שורה של הסכמים לשיתוף פעולה גרעיני עם מדינות רבות, ובהן רוסיה, ארגנטינה, סין, דרום קוריאה וצרפת. פיתוח תכנית גרעין אזרחית בערב הסעודית עשוי לשרת מטרות שונות. מצד אחד, תכנית שעולה בקנה אחד עם האמנה למניעת הפצת נשק גרעיני, NPT, עשויה להוכיח שגם היא יכולה "לשחק את המשחק". זאת ועוד, תכנית כזו, ובמיוחד

הרטוריקה הסעודית בנוגע לסירובה לוותר על יכולת העשרת אורניום, מהווה איתות לקהילה הבינלאומית בדבר הצורך להמשיך ולהפעיל לחץ על איראן לממש את חלקה בהסכם. לאור מתן הגושפנקא הבינלאומית להעשרה באיראן לא ניתן לפסול את האפשרות שהממלכה תפנה למסלול דומה – גם בניגוד למדיניות האמריקאית. ואכן, ועדה מטעם הקונגרס בנושא מצאה, כי ערב הסעודית לא תהסס לפגוע ביחסיה עם ארצות הברית "כדי לשמור על האינטרסים החיוניים לה". תפיסת האיום הסעודית קשורה קשר הדוק לחתירתה של איראן לבכורה אזורית. תפיסה זו לא השתנתה עם החתימה על ההסכם ויתכן שהיא אף התעצמה.

נוכח התפתחות זו תתקשה ערב הסעודית לעמוד מנגד, גם בשל מניעים של יוקרה והשפעה, והיא תבקש להציב מענה, ולו חלקי, לאיום האיראני. מה צפוי לכלול מענה זה? ערבויות ביטחון אמריקאיות עדיפות. אולם, גם אם האמריקאים יספקו לסעודים ערבויות ביטחון – דבר שעד עתה הם נמנעו מלעשות – ספק אם הממלכה תסתפק בהן. קידום אזור נקי מנשק גרעיני גם הוא אפשרות שנבחנת בריאד. בהקשר זה, ההסכם עם איראן עלול להביא גם להעלאת נושא הגרעין הישראלי לסדר היום, על משקל: "אם איראן אז למה לא ישראל?" חששה של הממלכה, כי בתסריטים מסוימים היא עלולה למצוא עצמה מתמודדת לבדה מול איראן המתעצמת עלול להוביל אותה למצב שיימצאו בידיה אופציות גרעיניות פתוחות. יש לה, יותר מכל שחקן אחר במזרח התיכון, מניע אסטרטגי ויכולות כלכליות לעשות כן.

בבסיס המדיניות הסעודית הנוכחית נמצאת הטענה, כי יש להכיר "בזכותה" להעשיר אורניום. זאת, משום שטהרן קיבלה בדיוק "זכות" זו. פיתוח תכנית גרעין שבמרכזה יכולת העשרת אורניום היא אופציה לטווח ארוך, בשל היעדר תשתית ידע ומתקנים מתאימים בממלכה. אך בראיית ריאד, ההסכם עם איראן מעניק לה כ-10 שנים שבהן איראן תשמור על איפוק גרעיני ובמסגרת זמן זו יתאפשר לממלכה לבחון אפשרויות שונות בתחום הגרעין בטווח הנוחות שמקנה ה-NPT.

מוערך, כי כדי לפתח תכנית גרעין אזורית בטווח הארוך הממלכה תשאף לממש מארג יחסים מקביל עם מספר מדינות, פקיסטן למשל, עמה יש לממלכה יחסים ביטחוניים הדוקים. לאחרונה התגלעו חילוקי דעות בין ריאד לאיסלמבאד בנושא המלחמה בתימן, אולם אם פקיסטן תשתכנע בנחיצות הסיוע לבעלת בריתה – שלא זו בלבד מימנה חלק ניכר מהתוכנית הגרעינית שלה, אלא היא מעניקה לה סיוע כלכלי ניכר – היא תהיה נכונה לסייע לה, גם באופן לא-רשמי, להקים – בטווח הארוך – מתקן ההעשרה בשטח הממלכה.

משום שתהליך בנייתה של יכולת גרעינית עצמאית הוא ממושך ותובעני, על הממלכה למצוא מענה לטווח הקצר-בינוני, שבאמצעותו תוכל להתמודד עם האתגר הגלום בסטאטוס הגרעיני האיראני. תרחיש אפשרי נוסף הוא שפקיסטן תציב, לבקשת הסעודים, ראשי קרב גרעיניים תחת שליטתה בשטח הממלכה, במעין הסדר של הרתעה מורחבת. זאת, אם איראן תפרוץ בגלוי לנשק גרעיני. גם אם דרכם של הסעודים לגרעין אינה מובטחת, עצם הצטרפותם למרוץ חימוש עלול להתניע תהליכים שונים, שלהם השלכות שליליות ליציבות האזורית בכלל ולישראל בפרט.

המתרחש בחצי-האי הערבי לא "מכוסה" היטב על-ידי ישראל המקדישה, מטבע הדברים, את עיקר יכולותיה להתמודדות עם איראן. לפיכך, על ישראל לשפר את יכולת האיסוף וההערכה המודיעינית שלה גם מול זירה זו, במטרה לזהות ניסיונות של מדינות נוספות ליצור בעתיד איזון גרעיני עם איראן. די במגמות שפורטו לעיל כדי להצדיק לפחות הערכה ישראלית מחודשת בעניין.